

MARTIN ŠRAJER / 13. 9. 2017

Černý Petr v zahraničí

V roce 1964 byly v československých kinech uvedeny hned tři filmy Miloše Formana – *Konkurs*, *Kdyby ty muziky nebyly* a *Černý Petr*. Největší divácký i kritický ohlas zaznamenal třetí uvedený snímek, vyprávějící s jemným humorem o chlapeckém dospívání a prvních láskách. Formanův celovečerní debut, který byl zároveň první hereckou příležitostí pro osmnáctiletého Ladislava Jakima, přitom zaznamenal úspěch nejen v tuzemsku, ale také v zahraničí. Právě jeho cesty za hranice Československa si představíme blíže.

Adaptace stejnojmenné novely Jaroslava Papouška (která ovšem vyšla až po natočení filmu), vypráví o šestnáctiletém mladíkovi, pro kterého jsou jeho vrstevnice stejně nepochopitelné jako svět dospělých. Příběh odehrávající se v knižní předloze i prvních verzích scénáře v roce 1947 byl teprve v technickém scénáři přenesen do doby, kdy se natáčelo. Kromě rozpočtových omezení tvůrce k tomuto rozhodnutí vedlo zjištění z hereckých zkoušek, během kterých se mladí herci nedokázali vcítit do atmosféry předúnorových měsíců. Posun do přítomnosti sice vedl k odstranění politických narážek (ač zůstal zachován např. „fízlovský“ motiv v podobě Petrova sledování zákazníků samoobsluhy), což otupilo satirické hrany příběhu, ale podobný krok mohl zároveň přispět k větší srozumitelnosti Černého Petra pro zahraniční diváky.

Nebylo by zcela přesné označit film, vystavěný jako sled situací, jimž se protagonista spíše pasivně podřizuje, než aby se je snažil aktivně ovlivňovat, za zobecňující generační portrét. Petr není typickým představitelem své generace. Nesnaží se jakkoli vyniknout. Působí nesamostatně a nerozhodně. Proti svému autoritativnímu otci a ostatním dospělým nerebeluje, ale ustupuje jim. K tomu, aby se zapojil do vzpoury proti stárnoucím patriarchům, jejichž oslabená pozice byla v šedesátých letech často tematizována také západními filmy, mu schází energie. Jeho zpomalený životní rytmus odpovídá líné prázdninové atmosféře malého města, ve kterém se děj odehrává (natáčelo se v Kolíně). Petr oproti jiným mladým protagonistům československých filmů

té doby není „vylepšeným“ reprezentativním hrdinou, jakým by se mladí diváci toužili stát.

Přes pravdivé zachycení banální všednodennosti, při němž mohl Forman zužitkovat svůj pozorovatelský talent a cit pro vedení naturščiků, byl film diváky přijat především jako nenáročná žánrová zábava, s nadsázkou ukazující život soudobé mládeže.

K popularitě *Černého Petra* zejména u mladšího publika přispěl i lehce erotický tón, který se italský distributor rozhodl zvýraznit. Pro italskou distribuci bylo dotočeno několik záběrů milujících se mladých párů s detaily ženských bradavek, následně začleněných do scény na plovárně. Erotika zde již neslouží primárně jako zdroj komických trapasů, ale má filmu dodat příchuť zakázaného ovoce, čímž došlo k nevyhnutelnému posunu od decentnosti směrem k vulgaritě, jakou si spojujeme s teenagerskými komediemi mnohem mladšího data výroby.

Ještě před uvedením do italské distribuce mohli film na jaře 1964 vidět domácí diváci a kritici (ti mu udělili Cenu čs. filmové kritiky). V červenci téhož roku jej naše filmová delegace odjela prezentovat na festival v Locarnu, jehož programové vedení projevovalo o československé filmy zvýšený zájem zvláště po úspěchu Brynychova *Transportu z ráje* (1962). *Černý Petr*, osobně uvedený Milošem Formanem, si z prestižní filmové přehlídky odvezl hlavní cenu – Zlatou plachtu (tu Stříbrnou pak získala *Vysoká zed'* Karla Kachyni), čímž došlo k naplnění předpovědi mnoha zahraničních novinářů, píšících o nejsilnějším titulu soutěže. Forman navíc obdržel první cenu Mladé kritiky. Vycházející hvězdu evropského filmu v Locarnu oslovil zástupce ředitele organizace Motion Picture Association Frederck Gronich, který Formana i s filmem pozval na Newyorský filmový festival (Gronichův zájem o film údajně probudila pozitivní kritika v časopise *The New York Times*).

Dříve než do New Yorku film zavítal do Benátek. Jeho tamější projekci v září 1964 několikrát doprovodil potlesk, v závěru vystupňovaný v silný aplaus. Po premiéře následovala tisková konference v Kongresovém salonu Festivalového paláce. Její jádro tvořilo asi pětadvacet mladých, převážně italských novinářů. Tiskovky se zúčastnily obě mladé neoficiální poroty, které *Petrovi* následně přisoudily své ceny. Ve Velké hale hotelu Des Bains pokračovalo setkání se zahraničním novináři tiskovým koktejlem. Organizátoři počítali s účastí osmdesáti až sto lidí. Hostů ovšem dorazilo přes sto padesát. Vzniklá situace přinesla starosti vedoucímu československé delegace A. M.

Brousilovi, který komplikace a jejich řešení barvitě vylíčil ve zprávě z festivalu:

„Pohoštění se nedostávalo. Přesně: párků a šunky bylo dost. Piva jakž tak. Ale katastrofálně byl nedostatek slivovice. Požádal jsem tedy ředitele hotelu, zda by nepřidal aperitivy. Byl to ochoten udělat, ale za nepřijatelnou cenu. Nemohl jinak, neboť se dostavil na místo našeho podniku nečekaně syn majitele. Proto mi ředitel aspoň důvěrně poradil, jak to rozřešit. Sdělil jsem vedení podniku, že mám svůj vlastní nákup coctailů pro druhou tiskovku, aby se dovolili servírovat. Když jsem měl souhlas, musel jsem coctaily dovézt, tj. na Lidu je okamžitě nakoupit a dopravit. Udělal jsem to sám s vlastním vozem přes protekci z hotelu Excelsior se slevou v ústředním skladu na Lidu – za 25 minut! Tak byla situace zachráněna.“

Svou zprávu určenou vedení Československého filmu zakončil Brousil poznámkou, že by zodpovědné osoby neměly zapomínat, že se z Československa stala filmová velmoc, čemuž by na podobných akcích mělo být uzpůsobeno množství slivovice. Zřejmě nejen zásluhou vzorné péče o novináře se po festivalových uvedeních objevily v zahraničním tisku první pozitivní recenze *Černého Petra*. François Rochet jej v *Gazette de Lausanne* označil za „velmi významné dílo, jež znamená mezník v dějinách světové kinematografie a bezprostředně navazuje na experimenty a úspěchy Alaina Resnaisa a Michelangela Antonioniho.“ Jiní švýcarští kritici oceňovali, že film není reklamou na „socialistickou morálku“ a díky pevnému ukotvení v realitě dokáže být zároveň komický i kritický, za což si vysloužil mimo jiné srovnání s Chaplinovou *Moderní dobou* (*Modern Times*, 1936) nebo s *Místem* (*Il posto*, 1961) Ermanna Olmiho.

Podle Uga Casireghiho z italského listu *L'Unitá* se *Černý Petr* „hemží drobnými scénkami a je plný živého dialogu, je nepředpojatý a zdravý.“ Recenze pokračovala ve stejné pozitivním duchu: „Není v něm nic literárního, i když vyšel z povídky Jaroslava Papouška. Jeho styl by mohl být definován jako pod ‚západním vlivem‘, kdyby nebyl tak svěží a spontánní.“ Richard Roud v anglickém deníku *The Guardian* ve své recenzi reflektoval nečekanou proměnu postavení československé kinematografie v zahraničí: „Před necelým rokem bylo bezprostřední reakcí na každou zprávu o československém filmu v nejlepším případě pochybovačné pokrčení ramen. Pak byl *Černý Petr* uveden na Londýnském festivalu a člověk připustil, že v Miloši Formanovi našel významného nového režiséra.“

Za zlomové dílo nejen pro československou, ale rovnou pro východoevropskou kinematografii považoval ve své kritičtější laděné recenzi také publicista písíci pro švýcarský lokální deník *Das Neue Winterthurer Tagblatt*: „Nesporně lze vyslovit námitky proti udělení první ceny tomuto dílu: z formální stránky viděno, je tento film značně nejednotný, poněkud spletený; kolísá mezi delšími burleskními scénami, jež žijí jen ze situační komiky, a mezi subtilními, velmi zdrženlivými charakterovými skicami; slučuje různé ztvárňovací možnosti, aniž dochází ke skutečné jednotě. Avšak nekonvenční téma, určení místa mladého chlapce, jenž se bez velkého přesvědčení a bez velké chuti snaží bouřit proti vlivu svého šosáckého otce, aniž by mu však mohl uniknout, téměř hravá snadnost, s níž jsou vykresleny četné rysy, činí z vítězného filmu důležité vodítko pro to, v jakém směru by se mohl vyvíjet mladý film na Východě.“

V Benátkách získal *Černý Petr* cenu Federace italských filmových klubů a cenu Cinema 60, čímž ovšem jeho vítězná festivalová tažení neskončilo. Na Dnech krátkého filmu v Oberhausenu mu byla udělena jedna ze tří cen mladé kritiky a cenu pro nejlepší zahraniční film mu v roce 1967 přiřknula akademie rozhodující o finských národních filmových cenách Jussi, jejichž tradice sahá až do poloviny čtyřicátých let.

Klíčové osobnosti československé filmové výroby si uvědomily, že mají k dispozici výborný titul k zahraniční propagaci československého umění, který může být zároveň využit ke komerčním záměrům. Neboť byl *Černý Petr* zároveň jedním z prvních mezinárodně úspěšných filmů, jejichž úspěšné festivalové uvedení otevíralo cestu k dalšímu komerčnímu využití, zjišťovali zaměstnanci Filmového studia Barrandov a Československého filmu teprve „za běhu“, jak marketing pro různé země a festivaly vhodně pojmut. Kromě malé zkušenosti s propagací na festivalech se potýkali také s nedostatečným finančním vybavením delegací a malým množstvím kontaktů, které by jim pomohly – jako Brousilovi – řešit nepříjemnosti.

Ještě v roce 1964 byl film uveden na přehlídkách v Kodani, Mnichově a Londýně. Všude sklízel vesměs nadšené kritiky pro svou svěžest, jemný humor a nesentimentálnost, často s povzdechnutím, že snímek zřejmě nebude zakoupen do distribuce dané země a nebude jej tudíž moci vidět více diváků. Obsáhlejší reflexe napsal pro anglický *Guardian* Richard Roud, který staví Černého Petra dokonce nad Olmiho *Místo*, neboť se domnívá, že „ve Formanově způsobu spodobnění Petra není ani nejmenší stopy povýšenectví a mírně mentorujícího pohledu na ‚prosté lidi‘, jaký se

vznáší, třeba jen vlažně, nad *Místem*.“ Roud ve srovnání obou děl pokračuje konstatováním, že „*Černý Petr* je svým způsobem mnohem veselejší než Olmiho film, protože se smějeme s Petrem a smějeme se sami sobě, zatímco v *Místě* se smějeme chlapci a s Olmim.“

Začátkem následujícího roku se v Paříži konala přehlídka československých filmů, kterou pořádaly společnosti France Tchecoslovaquie a Fédération des Ciné Clubs de Neunes. *Černý Petr* nemohl chybět. Festivalové uvedení přitom mnohdy posloužilo k otestování „kompatibility“ publika s daným snímkem. Teprve v případě kladných výsledků následovalo zakoupení do distribuce. V Paříži byl *Černý Petr* po jednorázovém uvedení na přehlídce od prvního prosince 1965 promítán v trojici menších kin typu art et essai (Studio 43, Studio Acacias a Logos). Film, jehož uvedení doprovázely kladné recenze v předních francouzských denících, zhlédlo během prvního týdne přes deset tisíc diváků. Ve stejném týdnu promítaný vítězný snímek benátského festivalu *Hvězdy Velkého vozu* (Vaghe stelle dell'Orsa, 1965) Luchina Viscontiho měl zhruba poloviční návštěvnost. Na konci roku 1965 promítala *Černého Petra* (i *Lásky jedné plavovlásky*) také vybraná londýnská kina. Při té příležitosti Forman anglickou metropoli osobně navštívil a setkal se s několika novináři, mimo jiné s Peterem Johnem Dyerem z časopisu *Sight & Sound*, kterého setkání přimělo k následující úvaze:

„Myslím, že tajemství Formanova úspěchu spočívá v jeho sebeuvědomování, v jeho schopnosti respektovat a zároveň rozvíjet váhání, prudkost a zmatek lidí, s kterými pracuje. Vše, co tím míním, shrnuje následující historka: když jsem Formana na zpáteční cestě domů litoval, že musí vykonávat svou pravidelnou vojenskou službu, snažil jsem se zjistit, zda tato vojna nedotírá trochu rušivě na jeho život umělce. Forman nesouhlasil. Jakkak by ho vojna mohla nudit, když na ní tráví většinu svého času tím, že zahání nudu svých kolegů-záložáků vypravováním o svých vymyšlených setkáních s bezpočtem slavných filmových hvězd?“

Věhlas československého filmu zásluhou *Černého Petra* vzrostl také v Indii (Týden čs. filmů v Bombaji v listopadu 1965), Belgii (Přehlídka čs. filmů v Bruselu, leden 1966), Finsku (Týden čs. filmů v Helsinkách, únor 1966), Alžírsku (Týden čs. filmů v Alžírsku, září 1966) nebo Švédsku (minipřehlídka čs. filmů, leden 1967). V interní komunikaci z Barrandova se nicméně stále častěji objevovaly pochyby, zda zahraniční úspěchy filmů jako *Černý Petr* nejsou vykoupeny nadbíháním světové módy (veristického

natáčení), ideovými ústupky či samoúčelnou snahou o exkluzivitu. Události následujících měsíců však svědčí o tom, že převážilo opoziční stanovisko, tedy přesvědčení, že filmy představují nejen kulturní statek, ale zároveň obchodně využitelný produkt.

Původem řecký filmový podnikatel Moris Ergas zahájil spolupráci s československými výrobci přes americkou firmu CBK Film Enterprises, Inc., která měla zájem o dovoz celovečerních filmů pro americkou televizi a uvedení v distribuci. Na základě této skutečnosti byl s Ergasem uzavřen „package deal“, který pak on předal CBK v New Yorku. Ergas se díky svým kontaktům jevil jako vhodný zprostředkovatel také v případě uvedení vybraných československých filmů v italské distribuci. Smlouva, na základě které měly být některé filmy upravené pro italské publikum, byla uzavřena v září 1965. V případě *Černého Petra* zahrnovaly úpravy nahrání italského dabingu a dotočení výše zmíněných „erotických“ scén. Úprava filmu byla dokonána nahrazením *Černého Petra* v názvu filmu jinou oblíbenou karetní hrou. Film šel v Itálii (ale také ve Francii nebo Portugalsku) do kin pod názvem *L'asso di picche* – Pikové eso (čímž se ovšem vytratilo spojení se jménem hlavního hrdiny).

Na základě Ergasovy objednávky byly později provedeny dotáčky také k *Láskám jedné plavovlásky* a ve dvou verzích měla být na jeho přání natočena i hasičská tragikomedie *Hoří, má panenko*, což už jsou ovšem jiné příběhy, dokládající nicméně, že zájem zahraničních distributorů o tvorbu Miloše Formana, probuzený úspěšným festivalovým tažením *Černého Petra*, trval i v následujících letech. Krátké ohlédnutí za zahraničními cestami Formanova debutu uzavřeme výmluvnou vzpomínkou Jiřího Weisse, který se na přelomu let 1965 a 1966 s československou delegací stejně jako Forman zúčastnil přehlídky několika tuzemských snímků ve Velké Británii: „Když jsem byl v kinu Academy, ohlašovali tu jako velkou senzaci premiéru dalšího Formanova filmu *Lásky jedné plavovlásky*, a co bylo hezčího, všichni moji známí mě zdravili krásně zpívaným pozdravem ‚Ahoj‘, který Angličany naučil Čenda z *Černého Petra*.“

Všechny citované materiály pocházejí z archiválií uložených ve sbírkách Národního filmového archivu a z periodika *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku*.